

SÚČASNÉ TENDENCIE AMERICKEJ TRANSLATOLÓGIE: NÁVRAT K SCHLEIERMACHEROVEJ DICHOTÓMII?

Matej Laš

Matej Laš sa narodil v Kysuckom Novom Meste a v súčasnosti je študentom prvého ročníka doktorandského štúdia na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. V bakalárskej a diplomovej práci sa venoval kritike prekladu, ktorú ďalej rozvíja aj v dizertačnej práci.

ÚVOD

V nasledujúcom článku formulovanom na základe zistení z diplomovej práce s názvom *Komparácia slovenskej a americkej prekladovej školy na príklade ruského románu Opričníkov deň* bližšie preskúmame súčasný stav umeleckého prekladu v Spojených štátoch amerických, pozrieme sa na ich významné teoretické úvahy o preklade, zameriame sa na ich súčasný stav knižného trhu v súvislosti s umeleckým prekladom a dotkneme sa aj niekoľkých poznatkov o kritike spomínaného prekladu.

Cielom príspevku je preskúmať vývin teórie prekladu v USA, jej súčasné tendencie a reflektovať tamojší umelecký knižný trh so slovenským, pričom sa budeme zameriavať na spôsob, akým sa tzv. malé literatúry líšia od veľkých. Domnievame sa, že atypický pohľad na preklad siahajúci k Schleiermacherovej dichotómii môže priniesť oživenie diskusie o funkcii prekladu.

1 MIESTO UMELECKÉHO PREKLADU V LITERÁRNOM SYSTÉME

Itamar Even-Zohar (1973 a 1976) sa zaoberal spôsobom, akým sa prekladová literatúra začleňuje do cieľového kánonu literatúry domácej. V teórii polysysté-

mov (pojmom *polysystém* označuje kanonizované centrum literatúry) popisuje tri situácie, keď sa preklad dostáva do centra cieľového literárneho kánonu a s domácou literatúrou sa podieľa na formovaní nových modelov.

Preklady sa vždy nachádzajú na okraji literárnych systémov, záleží však na frekvencii interferencií, či a do akej miery ovplyvňujú samotný polysystém. Literatúra, ktorej polysystém sa formuje prakticky vďaka prekladom, je podľa I. Evena-Zohara malá, nedostatočne vyvinutá, marginálna či „slabá“, alebo sa nachádza v kríze, a preto musí vyhľadávať nové impulzy na tvorbu nových modelov – preklady.

Zároveň tvrdí, že „veľké“ literatúry, medzi ktoré nepochybne patrí aj severoamerická literatúra, preklady prakticky nepotrebujú, dokonca sú nežiaduce, pretože ohrozujú kanonizované centrum. Preklady z veľkých literatúr sa naopak v značných množstvách ukladajú na okraji literárnych systémov malých literatúr a rôznou intenzitou interferujú s ich polysystémami, až sa napokon často stávajú samotnými centrami. Na základe tohto predpokladu sme sa rozhodli overiť podiel prekladovej literatúry v USA a porovnať ho s menšou literatúrou, konkrétne so slovenskou.

1.1 Umelecký preklad v USA v číslach

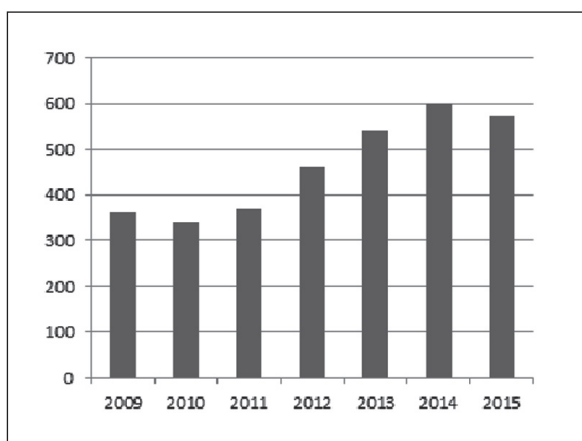
Problém prekladu sa v USA zvykne nazývať *the three-percent problem*, čo automaticky naznačuje ich podiel na knižnom trhu. Ide však aj o preklady iné ako umelecké. Vďaka údajom, ktoré zbiera Rochesterská univerzita¹ sme zistili, že v roku 2013 vyšlo v USA 304 912 knižných publikácií, z čoho len 541 prekladov umeleckej literatúry, t. j. 1,8 %. Na Slovensku vyjde ročne v priemere 9640 nových publikácií, z čoho býva približne 730 publikácií umeleckej literatúry a asi 550 z nich tvoria preklady, čo je okolo 73 %².

Vidíme skutočne markantný rozdiel, ktorý potvrdzuje vyššie uvedenú hypotézu o nutnosti prekladov v tzv. „malých literatúrach“. Vzhľadom na obrovský podiel umeleckých prekladov v slovenskom jazyku môžeme tvrdiť, že v polysystéme slovenského literárneho kánonu sa bezpodmienečne nachádzajú aj preklady.

Pozrime sa však bližšie na vývoj na prekladateľskom trhu v USA za posledných sedem rokov.

Hoci vidíme, že v posledných rokoch nastupuje mierne rastúci trend, stále ide o takmer zanedbateľný počet publikácií vzhľadom na celkový počet domácej produkcie.

Zámer uvedenej „štatistiky“ je skôr informatívny než exaktný, no rozdiel v podiele prekladov je natoľko markantný, že dostatočne ilustruje postulát I. Evena-Zohara. Zaujímavý je však paradox v postavení prekladateľov na Slo-

Graf 1:

Počet umeleckých prekladov v USA od roku 2009 do roku 2015

vensku a v USA v súvislosti s uvádzaním prekladateľovho mena v titule. Kým na Slovensku sa mená prekladateľov tlačia nevelkým fontom na tiráž, v USA sa prekladateľovo meno objavuje na obálke i na chrbte knihy a vnútri často nájdeme aj biografie prekladateľov. Treba dodať, že aj medzi slovenskými vydavateľstvami sa nájdu výnimky. Sú nimi napr. vydavateľstvá *Causa editio* a *Milanium*, ktoré uvádzajú mená prekladateľov na obálke a táto tendencia sa do istej miery začína prejavovať aj v *Ikare*, *Slovarte* a *Artfore*, v ktorých sa pri zvukných menách prekladateľov uvádzajú aj ich krátke biografie. Pomerne nové vydavateľstvo reportážnej literatúry, *Absynt*, zasa propaguje svojich prekladateľov na sociálnych sieťach.

Práve uvádzanie prekladateľovho mena na obálke sa môže ukázať ako najpodstatnejšie. Nielenže tak prekladateľ umeleckej literatúry získava väčšiu prestíž, ale čitateľ si zároveň okamžite uvedomuje, že ide o preklad a pristupuje k dielu s inými očakávaniami – dovoľujeme si totiž tvrdiť, že nie každý bežný čitateľ zahraničnej umeleckej literatúry si je nevyhnutne vedomý jej pôvodu a faktu, že ide o preklad. Vďaka tejto napohľad nedôležitej informácii je čitateľovi hneď jasné, že dielo vzniklo v inom kultúrnom prostredí. Tým činom sa znižuje hypotetický priepastný rozdiel medzi ideovými hodnotami čitateľa a ideovými hodnotami prekladu – toto tvrdenie podporujú zistenia o funkciách tzv. pseudo-prekladov³.

Hoci je severoamerický knižný trh niekoľkokrát väčší, dovoľujeme si ich príklad v oblasti zviditeľňovania prekladateľov považovať za hodný nasledovania a hodnotíme pozitívne⁴, že niektoré vyššie spomenuté slovenské vydavateľstvá uvažujú podobne.

2 TEORETICKÉ ÚVAHY O PREKLADE V USA

Začiatkom 20. storočia sa rozpadá pozitivistický prístup k vede a nastupuje éra postpozitivismu. Iste, dekonštrukcia vzniká predovšetkým vo sfére filozofie (Karl Popper, Jean Baudrillard), no koncom osemdesiatych rokov sa dostáva aj do translatológie. Postpozitivistu tvrdia, že nejestuje jedno všeobecne platné riešenie problému a úlohou vedy teda nie je hľadať univerzálne riešenie, ale skôr sproblematizovať úlohu.

Sústredili sme sa predovšetkým na teórie vznikajúce po tom, čo S. Bassnettová a A. Lefevere (1990) pomenovali *cultural turn*, teda orientáciu v preklade na kultúru. Je nevyhnutné pozrieť sa na kultúrno-historický kontext, na pozadí ktorého toto hnutie vznikalo.

Teoretici zakladajúci deskriptívnu translatológiu patria do generácie rokov šesťdesiatych, do generácie značne ovplyvnenej a radikalizovanej politikou doby. Koniec druhej svetovej vojny predznamenal začiatok dekolonizácie, rozdelenie Európy vyústilo do Studenej vojny, do vojny vo Vietname, McCarthyho lovu na čarodejnice, do hnutia *Hippies* a v neposlednom rade do hnutia za občianske práva. Do života ľudí masívne zasahuje ideológia a moc. To, spolu s globalizáciou ekonomík a kultúr, vyúsťuje aj do posunu v zameraní translatologického výskumu. V Spojených štátoch išlo teda predovšetkým o postkoloniálnu reakciu na preklad.

2.1 Lavicová politika v prekladových teóriách

Maria Tymoczková (2014) tvrdí, že postpozitivismus uznáva viaceré perspektívy na problémy spoločenských vied, že je nutné pokladať všetky z nich za rovnocenné, a že translatológia musí názorové spektrá nevyhnutne prijímať z čo najširšieho okruhu, nielen z centrálnej dominantnej sféry (predovšetkým zo „Západu“ v geopolitickom slova zmysle). Vďaka tomu sa pojem preklad môže rozširovať aj o teórie prekladu, ktoré sme dodnes zanedbávali, čím sa zlepší kvalita prekladu a posilní sa postavenie prekladateľa v spoločnosti.

Jedným z najzásadnejších predstaviteľov postkoloniálneho spektra teoretikov je Lawrence Venuti, ktorý sa v teóriách vracia k Schleiermacherovej dichotómii – *domestication* a *foreignization* (ďalej ako „udomácnovanie“ a „scudzovanie“⁴⁵). Vznik a presadzovanie Schleiermacherovho scudzovania súviselo s cieľom vyvinúť spisovný nemecký jazyk prostredníctvom gréckych prekladov, pretože v tom čase neexistoval jeden jazyk združujúci všetkých obyvateľov daného regiónu. Antoine Berman, zástupca francúzskej prekladovej školy, takisto podporoval doslovný preklad. Jeho úmyslom však už nebolo rozvíjať francúzštinu, ale kultúr-

ne sa otvoriť ostatným krajinám. L. Venuti (1995) sa teda k týmto postulátom vracia, no jeho cieľ sa opäť mení. Preklad podľa neho nikdy nie je čisto jazyková záležitosť, ale vždy oplýva faktormi, akými sú moc či ideológia⁶. Práve preto značne kritizuje voľný preklad, resp. domestikáciu a označuje ju za etnocentrickú redukciu cudzieho textu na cieľové jazykovo-kultúrne hodnoty. Podľa jeho slov je nutné využívať metódu scudzovania, vďaka ktorej je čitateľ schopný konfrontovať lingvistické a kultúrne rozdiely cudzieho textu so svojimi, a tým uznať ostatné kultúry za rovnocenné, čo by malo viesť až k umierneniu sociálnych nepokojov medzi predstaviteľmi rôznych národov.

Edwin Gentzler s Mariou Tymoczkovou (2002) nazývajú tento samostatný a nezávislý diskurz deskriptívnej translatológie, ktorý skúma vzťah medzi mocou a prekladom, *power turn*. Skúmajú, ako preklad ovplyvňuje kultúry, ako môže jeden jazyk nadobudnúť dominantné postavenie nad druhým a či sa práve dominantnosť angličtiny nevzpiera postpozitivistickej ideii rozmanitosti. Práve Venutiho scudzovanie by sme mohli označiť za nástroj, ktorý by mohol napomôcť menším kultúram zviditeľniť sa v rámci väčšej kultúry a dosiahnuť tak autonómnú zmes mikrokultúr v makrokultúre.

V súčasnosti je translatológiu v USA možné študovať len v rámci literárnej vedy. Aj preto sú najfrekvencovanejšími termínmi v prekladových teóriách kultúra, ideológia, moc a jazyk. Teoretici považujú preklad za obzvlášť mocný nástroj formovania kultúr, ktorým sa definuje pohľad obyvateľov Spojených štátov amerických na ostatné národy a naopak. Za hlavnú zodpovednosť pri preklade považujú bránenie sa menších kultúr a jazykov pred dominantnou, pohlcujúcou silou angličtiny, čo sa deje aj zásluhou príliš naturalizovaných prekladov, kde sa s cieľom zlepšiť čitateľnosť textu stráca akákoľvek odlišnosť – čo by, naopak, mala byť ideálna stratégia prekladateľov menších kultúr.

2.2 Preklad nevyhnutne ideologický

A. Lefevere (1992) prichádza s termínom *refraction* (text spracovaný pre konkrétne publikum), ktorý neskôr prepracováva a premenúva na *rewriting* (ďalej ako prevod – A. Popovič /1971/ využíva pojem *metatext*). Každý preklad je podľa neho **prevodom** pôvodného textu, a teda každý preklad je manipuláciou v službe moci (s podobnými myšlienkami opäť prišiel už A. Popovič /1971/), pričom však pozitívne aspekty môžu napomôcť rozvoju spoločnosti a literatúry. Proces prevodu začína už pri výbere diela a najmarkantnejšie sa demonštruje pri výbere invariantu. Už samotná nutnosť výberu invariantu (nech je to čokoľvek) znamená, že úlohou prekladu je viac než len komunikovať pôvodnú správu. Pri umeleckom preklade skutočne neexistuje objektívny invariant, pretože každá jedna

interpretácia invariantu je podriadená prekladateľovými názormi, hodnotami, ideológiou, kultúrou a v neposlednom rade časom prekladu³ (tento problém sa A. Keníž /2006/ snažil vyriešiť pojmom *flexibilný invariant*, ktorý by sme však mohli označiť za oxymoron, lebo popiera samotnú podstatu invariantu).

Považujeme za dôležité uviesť ešte jeden Lefeverov pojem a tým je *patronát*. A. Lefevere ho definuje ako kolektivistickú entitu, ktorú nezaujíma ani tak literatúra a jej poetika, ako skôr ideológia. Spomínaná entita dohliada na literárny systém, reguluje vzťahy medzi rôznymi literárnymi systémami a formuje spoločnosť a kultúru.

Patronát sa podľa A. Lefevera skladá z troch komponentov – *ideologického*, *ekonomického* (patrón dohliada na finančné zabezpečenie spisovateľov a prekladateľov) a z *komponentu statusu* (patrón môže udeľovať prestíž a uznanie). Ďalej ich delí na *diferencované* a *nediferencované*. Nediferencovaný patronát vzniká vtedy, keď sú všetky tri komponenty koncentrované v jednej osobe či inštitúcii, ako napríklad v totalitných režimoch. Naopak diferencovaný patronát je taký, v ktorom je ekonomický úspech relatívne nezávislý od ideologických faktorov a nemusí nevyhnutne prinášať prestíž.

Spomínali sme teóriu polysystémov, v ktorej I. Even-Zohar (1973 a 1976) uvádza, že aj v prípade, keď preklady môžu v cieľovej kultúre zastávať pozíciu potrebnej inovácie, sa často využívajú na upevnenie zastaraných tradičných štandardov a ich „cudzost“ potláčajú prekladateľove stratégie. Práve I. Even-Zohar (1976) sa domnieva, že prekladateľ by nemal hľadať hotové modely v domácom kontexte, ale mal by byť odhodlaný porušovať domáce konvencie. Len vtedy sa môže priblížiť k adekvátnemu prekladu – v tomto prípade sa s G. Tourym, ktorý je zásadne proti porušovaniu domácich konvencií, rozchádzajú.

Na tejto myšlienke a Schleiermacherových postulátoch zavádza L. Venuti (1998) pojem *heterogénnosť*, čím prakticky predkladá návrh ako prekladať. Jeho návrh, opäť založený na postulátoch F. Schleiermachera, spočíva vo vytvorení „pidžinu“ medzi pôvodným a cieľovým jazykom, vďaka ktorému by mal prekladateľ ponúknuť čitateľovi odklon od klasickej domestikácie predovšetkým vo významných častiach inak všeobecne čitateľného prekladu. Každý preklad by sa však podľa neho mal badateľne líšiť od spisovnej angličtiny, pričom by si mal zachovať zrozumiteľnosť. Okrem iného je aj proti používaniu poznámok pod čiarou, pretože údajne ohraničujú cieľové publikum len na elitu.

Heterogénnosť možno dosiahnuť len v prípade, že si prekladateľ uvedomuje tzv. *ethics of difference*, teda súbor vo svojej podstate abstraktných noriem, ktorých sa má prekladateľ držať, aby sprostredkoval domácomu čitateľovi cudzie filozofie a donútil ho spoznať cudzie kultúry a pochopiť ich spôsob života. Prekladatelia si podľa L. Venutiho musia uvedomovať, že sa podieľajú na formovaní obrazov cudzej kultúry. Hlavnou myšlienkou Venutiho teórie teda nie je zámerne

scudzovať text, ale pokúsiť sa o hlbšiu interpretáciu kultúry, ktorá sa odráža práve v jazyku a pokúsiť sa ju preniesť aj na úkor scudzovania prekladov.

2.3 Scudzovanie ako odpor etnocentrizmu

L. Venuti pomerne ostro kritizuje preklady bestsellerov a označuje vydavateľstvá za čisto komerčné, prípadne až imperialistické, pretože nevyužívajú obrovské zisky zo zahraničných bestsellerov na zvýšenie podielu prekladov, ale na podporu domácich bestsellerov. Zachádza tak ďaleko, že prístup domácich čitateľov označuje za narcistický, lebo údajne očakávajú od cudzieho textu len utvrdenie sa vo vlastnom morálnom, náboženskom a politickom presvedčení.

Preklad využívajúci scudzovanie môže byť naopak formou odporu voči etnocentrizmu a rasizmu, kultúrnemu rasizmu a imperialismu a môže byť v záujme demokratických geopolitických vzťahov (Venuti, 1995). Použitie prekladu ako „obrannú zbraň“ menších kultúr navrhuje aj Michael Cronin (2006) v publikácii *Translation and Identity*, v ktorej sa venuje problematike migrácie a popisuje, ako napr. írčinu formoval preklad alebo aký dopad mali preklady budhistických posvätných kníh na formovanie mandarínčiny. M. Cronin sa predovšetkým zaujíma o problémy kozmopolitanizmu a navrhuje rozlišovať medzi tzv. „makro-kozmopolitanizmom“ (vytváranie akýchsi nadnárodných organizácií) a „mikro-kozmopolitanizmom“ (ktorého cieľom je diverzifikovať a zviditeľniť menšie celky, nazýva ho aj „kozmpolitanizmus zdola“). Zamýšľa sa nad kultúrnym prekladom tak, ako ho definoval Homi K. Bhabha – teda preklad skôr metaforický, „prekladanie“ bez nevyhnutnosti reálneho procesu prekladu v translatologickom zmysle slova, ale skôr v antropologickom.

Vo všeobecnosti by sme mohli konštatovať, že translatológovia v USA reagujú na to, čo Gioconda Belliová (1994), spisovateľka z Nikaraguy, nazýva *McWorld*. Týmto pojmom označuje západnú kultúru, ktorá sa podľa nej demonštruje ako jediná forma civilizovaného sveta, a tým ohrozuje ostatné kultúry, ba dokonca spôsobuje nárast nacionalizmu, čo je podľa nej logická reakcia na pocit ohrozenia vlastnej identity. G. Belliová napríklad tvrdí, že pre etnickú hrozbu⁶ sa rozrástlo aj džihadistické hnutie. Zabrániť podobným hnutiam môže jedine premyslená ochrana menších kultúr v makrokultúrach.

Celkom zaujímavý je postoj A. Keníža (2006), ktorý sa domnieva, že v ére globalizácie a západného imperialismu sme ako krajina stratili svoju národnú kultúru a identitu. Hoci môže tvrdenie vyznieť príliš prehnane až apokalypticky, ide presne o to, na čo upozorňujú teoretici zo Spojených štátov.

3 VLADIMÍR SOROKIN V KONTEXTE RUSKEJ LITERATÚRY

Vladimír Sorokin (1955) je autorom ruskej postmodernej⁷ a konkrétne konceptuálneho hnutia soc-art, ktoré začiatkom sedemdesiatych rokov reagovalo na oficiálnu štátnu doktrínu socialistického realizmu prostredníctvom využívania umeleckých črt socialistického realizmu na parodovanie skutočnosti. Jazyk socialistického realizmu totiž využívali v netypických situáciách a na nezvyčajných miestach.

V jeho diele prevláda irónia, prepiate násilie, politické alúzie, kritika režimu a dystopické obrazy vychádzajúce z diel Jevgenija Zamjatina, Georgea Orwella, Aldousa Huxleyho či rovesníčky Tatiany Tolstej. Ide o provokatívneho kontroverzného autora, ktorý poslednými titulmi zreteľne kritizuje Putinov režim a smerovanie krajiny.

3.1 Opričníkov deň

V analyzovanom románe *Opričníkov deň* (2006) autor zasadzuje príbeh do Moskvy roku 2028, keď je Rusko opäť raz od západu oddelené novou železnou opou a režim sa vracia k cáropapizmu, telesným trestom a drakonickým zákonom. Nového cára-báťušku strážia a na dodržiavanie zákonov dohliadajú tzv. opričníci, čo je pojem pochádzajúci z čias Ivana Hrozného. Pojem popisuje samostatnú políciu cára, ktorá v mene dodržiavania miestnych zákonov terorizovala okolie, vzbudzovala strach či vraždila nepriateľských bojarov.

V. Sorokin opisuje jeden bežný deň opričníka. Pozostáva prevažne z vraždenia, znásilňovania či autorizovania divadelných hier. Futuristickí opričníci vymenili kone za červené Mercedesy, niektorí z nich majú dokonca vysokoškolské vzdelanie, dbajú na slušné vyjadrovanie všetkých občanov a na zákaz rúhania sa a u obyvateľov „Novoruska“ vzbudzujú strach zo všadeprítomne číhajúceho nepriateľa.

Vzhľadom na obmedzený rozsah článku sa uspokojíme s precíznou definíciou profesora Martina C. Putnu, ktorý nazýva Rusko krajinou rozporov, kde človek môže byť zároveň bolševik a ortodoxný kresťan a podobne aj autor postmodernej a politický autor. Vo vynikajúcej publikácii *Obrazy z kulturních dějín ruské religiozity o Opričníkovom dni* píše: „*Jde o proud, ve kterém se spojilo pravoslavi ve své konzervativní, obřadnicko-třetířímske moskevsko-restaurační linii s postkomunistickými strukturami a s dalšími ideovými proudy, jako je eurasijské dovolávání se asijských kořenů Moskvy v tradici Lva Gumiljova, esoterické vyzývání pohanského ruského dávnověku v tradici Nikolaje Rericha, antisemitské proklínání hnijící Evropy v duchu Danilevského a Leontjeva, ale i pravoslavně romantické oslavování*

duchovní proměny a návratu ke Kristu, jež nabídl Gulag, v tradici Alexandra Solženicyna“ (Putna, 2015, s. 275-276).

4 NIEKOĽKO POZNATKOV Z KRITIKY PREKLADU OPRIČNÍKOVHO DŇA

Román v roku 2011 preložila prekladateľka Jamey Gabrellová, dvorná Sorokinova autorka, ktorá do dnešného dňa preložila už päť jeho románov, venuje sa písaniu o ruskej kultúre a umení a aj preto ju považujeme za nanajvýš kompetentnú, čo preukázala aj v skúmanom preklade.

Prekladať V. Sorokina do angličtiny sťažuje jemu typická melanž štýlov, neologizmov a historizmov, využívanie „pidžinu“ starej cirkevnej ruštiny a jazyka socialistického realizmu.

Domnievame sa, že kritika prekladov znamenitých prekladateľov môže slúžiť ako vhodný impulz na rozvíjajúce sa schopnosti študentov prekladateľstva, a preto je nutné spomenúť, že nie je výhradne negatívna. V našej kritike sme sa sústredili predovšetkým na časti textu, ktoré považujeme za nositeľa kultúry, ideológie alebo unikátnej Sorokinovej poetiky. Z kvanta príkladov v románe sme vybrali tie, ktoré považujeme za reprezentatívne na zhodnotenie koncepcie prekladateľky. Hoci G. Toury (1980) a aj A. Lefevere (1992) sa vymedzujú voči komparatívnej metóde kritiky prekladu, pretože pri nej často dochádza len k nefunkčnému vymenovaniu chýb, zvolili sme si komparatívny model, lebo inak by sme nedokázali definovať, do akej miery sa prvky severoamerickej teórie odrážali v preklade.

Kritika prekladu je vo svojej podstate kritikou kritiky, keďže prekladateľova interpretácia (kritika) podlieha kritikovej interpretácii. Nešlo nám ani tak o komplexnú analýzu celého diela, ale o kritiku prekladu opretú o konkrétne ciele definované nami interpretovanou funkciou pôvodného diela. Interpretáciu funkcie sme založili na fakte, že záujem o Sorokinov román vzrástol po anexii Krymu, keďže v ňom V. Sorokin predstavuje svoj pohľad na súčasnú politiku Ruskej federácie. Ide teda v prvom rade o kritiku Putinovho režimu, ktorú mnohé krajiny (nevynutne aj z ideologického dôvodu) prijali do svojho prekladateľského kanónu.

Bohužiaľ, ak sa teórie často reprezentujú ako len „teórie pre teórie“, severoamerická translatologická škola je zrejme ukážkovým príkladom slonovinovej veže. Domnievame sa však, že spĺňa Levého predstavu o funkčnej teórii prekladu: „*Psaní o problémech překlada má podle mého názoru nějaký smysl, jen pokud přispívá k naší znalosti činitelů ovlivňujících překladaťelovu práci a její kvalitu, pokud přispívá k naší znalosti toho, jak výsledné působení na čtenáře je závislé na metodách zvolených překladaťelem“ (Levý, 1971, s. 147) a to deskriptívnym vymedzením ideálneho prekladu.*

Hoci v porovnaní s tým, po čom volajú americkí teoretici, je preklad *Opričníkovho dňa* až príliš kreolizujúci, relatívne často využíva explikácie (*red shirt with collar buttons on the side – kosovorotka*) a na niektorých miestach je z jazykových dôvodov nevyhnutne štylisticky zoslabený (*bezbožníci* preložený ako *atheists*), určite nemôžeme povedať, že by sa pôvodná kultúra z prekladu vyslovene vytratila. Kreolizujúci preklad vznikol vďaka úsiliu osloviť väčšinového čitateľa, ktorý je, opäť podľa slov teoretikov prekladu, pohodlný a odmieta text čo i len sčasti nezrozumiteľný. J. Gambrellová sa pokúšala o kompromis a domnievame sa, že jej prekladateľská koncepcia zodpovedala jej cieľom. Práve týmito kompromismi však porušuje Venutiho volanie po etike rozdielnosti a po scudzujúcom preklade.

Preklad by sme určite nenazvali etnocentrický, lebo sa na niektorých miestach podriaďuje pôvodnej kultúre, na mnohých miestach využíva obyčajnú transkripciu ruských pojmov a termínov (*boyar, zakuska, Mercedov, Batya*), pozdravy, ktoré v pôvodnom texte výrazne odrážajú sociálne postavenie protagonistov, sú vo veľkej miere preložené doslovne (*Good health to you!*) a aj tykanie, resp. vykanie, ktoré nie je v kultúrnom rastri cieľového jazyka, sa prekladateľka snažila aspoň naznačiť (*We always call each other by the familiar form, ty, since we're one oprichnik family.*).

V našej práci sme posudzovali aj preklad Jána Štrassera, ku ktorému sme prakticky nemali výhrady. Išlo o natolko naturalizovaný preklad, že v záplave jazykovo exotizujúcich prekladov na našom trhu mohol na čitateľa pôsobiť dokonca až „cudzo“, aj keď ide prakticky o oxymoron. J. Štrasserovi sa podarilo vytvoriť pocitovú stopu starej cirkevnej ruštiny, a pritom sa preklad výrazne nevymykal zo spisovných štandardov slovenčiny.

ZÁVER

Teória Spojených štátov amerických reflektuje potreby pozdvihnúť v preklade menšie jazyky na úkor oslabenia pozície „nedotknuteľnej“ angličtiny, čo by podľa miestnych translatológov mohlo prispieť k zmenšeniu napätia v multikultúrnych spoločnostiach.

Hoci nemožno hovoriť o zániku toho, čo poznáme pod pojmi „malé“ a „veľké“ literatúry, spôsob prekladu môže byť pomyselným stupienkom pre menšie literatúry, a ako navrhuje teória Spojených štátov, zároveň aj vedomým zostupovaním z nedohľadného pohlcujúceho piedestálu literatúr veľkých.

Mohli by sme teda skonštatovať, že americkí translatológovia volajú po „zrovnoprávnení“ jazykov a kultúr, čo je podľa nich možné dosiahnuť aj prostredníctvom prekladov. Ak je však podľa nich úlohou „veľkých literatúr“ pokúšať sa

o zviditeľňovanie menších kultúr v prekladoch prostredníctvom prekladateľskej stratégie scudzovania, nie je úlohou a zároveň akýmsi protipólom „malých“ literatúr využívať preklady na vývin domáceho jazyka, napr. prostredníctvom naturalizovaných prekladov? Túto otázku si zatiaľ nedovolíme zodpovedať. Otázne však je, do akej miery ide opäť len o teóriu pre teóriu a či ju prekladatelia vôbec zohľadňujú.

POZNÁMKY

- ¹ V zoznamoch nie sú zahrnuté reedície starých prekladov.
- ² Pozri FOCK, Holger, DE HAAN, Martin a LHOTOVÁ, Alena: *Comparative income of literary translators in Europe*.
- ³ Gideon Toury v článku *Enhancing Cultural Changes by Means of Fictitious Translations* píše o rôznych prípadoch, keď sa originálne dielo v domácej kultúre vydávalo za preklad, pretože prichádzalo s novým literárnym modelom, ktorý by bol v kontexte domácej literatúry odsúdený na zatratenie. Keďže sa však vydával za preklad, jeho značne rozdielne ideové hodnoty sa jednoducho považovali za výsledok inej kultúry, čo teda už prijateľné bolo. Po zasadení takéhoto „pseudoprekladu“ (so slovenským ekvivalentom prichádza A. Popovič v *Teórii umeleckého prekladu*) už aj domáci autori prijali nový literárny model a mohli pri písaní vlastných diel na daný pseudopreklad odkazovať.
- ⁴ Mená prekladateľov na obálkach umeleckej literatúry mapuje <https://www.ceatl.eu/actions/book-cover-collection>.
- ⁵ Treba poznamenať, že udomácňovanie a scudzovanie sa mierne odlišujú od pojmov naturalizácia a exotizácia, dobre známych v našom kontexte. U prvých dvoch spomenutých ide predovšetkým o rovinu kultúrnu až politicko-ideologickú.
- ⁶ Ako protiklad je nutné spomenúť termín Homiho K. Bhabhu, tzv. mimikry, ktorým popisuje proces, keď sa kolonizovaná krajina rozhodne dobrovoľne imitovať až prevziať kultúru kolonizujúcich.
- ⁷ Ruskú postmodernu nemožno stotožňovať s postmodernou západnou. M. Epštejn (1995) píše, že kým západná postmoderna je zväčša apolitická, v Rusku je to naopak, Baudrillardovu simuláciu reality v ruskej postmoderne nahrádza *simulacra* – zosnovaná pravda zakrývajúca skutočnosť, že žiadna pravda nie je. M. Epštejn zachádza tak ďaleko, že celé dejiny Ruska prirovnáva k postmoderne. Akákoľvek zmena totiž prichádzala zhora a bola obyvateľstvu nanútená – kresťanstvo sa rozhodlo na pohanské Rusko zaviesť knieža Vladimír, Peter I. Veľký nanútil Rusku „vzdelanosť“ a Leninovi bolševici prakticky zneškodnili cárstické Rusko – realitu tak podľa M. Epštejna vždy produkovali elity a uvažovali ju na obyvateľov tak mohutne, že sa z ideologických konštrukcií stávala hyperrealita.

PRAMENE

- SOROKIN, V.: *Day of the oprichnik*. Farrar, Straus and Giroux; Reprint edition, 2012. ISBN 978-0374533106.
- SOROKIN, V.: *Opričníkov deň*. Bratislava : Kalligram, 2008. ISBN 978-80-7149-993-0.
- СОРОКИН, В.: *День опричника*. Захаров : Москва, 2006. ISBN 5-8159-0625-5.

LITERATÚRA

- BELLI, Giacomina.: *Amerika im Gedächtnis*. In: *Amerika im Gedächtnis*, Wien : O. König et al. Boehlau, 1994. ISBN 978-3205981022.
- BHABHA, Homi K.: *The Location of Culture*. Routledge; 2 edition, 2004. ISBN 978-0415336390.
- CRONIN, Michael: *Translation and Identity. USA and Canada*, Routledge, 2006. ISBN 978-0-415-36464-5.
- DJOVČOŠ, Martin – PLIEŠOVSKÁ, Lubica: *Power and shifting paradigm in translation*. 2001. [online]. [cit. 2016-02-02.]. Dostupné na: <<http://goo.gl/0rhi1e>>.
- EPSTEIN, M.: *After the Future: The Paradoxes of Postmodernism and Contemporary Russian Culture*, Amherst : The University of Massachusetts Press, 1995.
- EVEN-ZOHAR, Itamar: *The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem*. In: *Polysystem Studies [= Poetics Today 11:1]*. s. 45-51. [Revised version of Even-Zohar 1978].
- FOCK, Holger, DE HAAN, Martin and LHOTOVÁ, Alena: *Comparative income of literary translators in Europe*. Brussels : CEATL, 2008. [cit. 2016-02-02.]. Dostupné na: <<http://www.ceatl.eu/docs/surveyuk.pdf>>.
- GENTZLER, Edwin: *Contemporary Translation Theories*. *Multilingual Matters*, 2011. ISBN 978-1900650281.
- GENTZLER, Edwin – TYMOCZKO, Maria: *Translation and power*. University of Massachusetts Press, 2002. ISBN 978-1558493599.
- HOUSE, Julianne: *Translation Quality Assessment: Past and Present*. Routledge, 2015. ISBN 978-1-138-79547-1.
- KENÍŽ, Alojz: *Preklad ako odraz spoločensko-kultúrnej situácie*. In *Preklad a tlmočenie 7*. Banská Bystrica : Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006. ISBN 30-8033-342-7.
- LEFEVERE, André: *Translating literature*. *The Modern Language Association of America*, 1992. ISBN 978-0873523943.
- LEFEVERE, André: *Translation/History/Culture: A Sourcebook (Translation Studies)*. London and New York : Routledge, 1992. ISBN 978-1853595134.
- LEVÝ, Jiří: *Bude literární věda exaktní vědou*. Praha : Československý spisovatel, 1971.

- PETRA: *Towards new conditions for literary translation in Europe*. Brussels : Passa Porta, 2012, ISBN 978 90 8141 006 9.
- POPOVIČ, Anton: *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1971.
- POPOVIČ, Anton: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava : Tatran, 1975.
- PUTNA, Martin: *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-534-8.
- TOURY, Gideon: *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv : Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, 1980.
- TOURY, Gideon: *Enhancing Cultural Changes by Means of Fictitious Translations*. In: *Translation and Cultural Change: Studies in history, norms and image-projection*. John Benjamins Publishing Company, 2006. ISBN 978-1588116277.
- TYMOCZKO, Maria: *Enlarging Translation, Empowering Translators*. London and New York : Routledge, 2014. ISBN 978-1900650663.
- VENUTI, Lawrence: *The Scandals of Translation, Towards an ethics of difference*. London and New York : Routledge, 1998. ISBN 978-0415169301.

RESUMÉ

The paper is based on our diploma thesis in which we researched contemporary translation theories in the USA. Our main goal was to inform of the current Translation Studies tendencies in the USA, its book market with regard to fiction translations and to compare it with the Slovak book market. We believe the elements of the American translation theories could revive the discussion on the function of translations in general.

Mgr. Matej Laš
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40
Banská Bystrica
matej.las2@umb.sk